

İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ DÖNEMİ VE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ (1908-1914)

THE COMMITTEE OF UNION AND PROGRESS PERIOD AND THE UNITED STATES OF AMERICA (1908-1914)

Sinan KIYANÇ*

Makale Bilgisi

Başvuru: 21 Haziran 2023

Kabul: 25 Temmuz 2023

Article Info

Received: June, 21, 2023

Accepted: July, 25, 2023

Öz

Bu araştırmada Osmanlı Devleti tarihinde İttihat ve Terakki Dönemi olarak adlandırılan İkinci Meşrutiyet'ten Birinci Dünya Savaşı'na katılma kararına kadar yaşanan gelişmelere ABD'nin bakışı ele alınmaktadır. Osmanlı Devleti topraklarında diplomatik temsilciliğinin yanı sıra ekonomik ve misyoner faaliyetleri bakımından güçlü bir ağ kuran ABD, bu dönemde ülkede yaşanan gelişmeleri çıkarları doğrultusunda yakından takip etmiştir. İkinci Meşrutiyet ile ABD'nin ülkedeki varlığı artmış, misyoner faaliyetleri hızlanmış, iki ülke arasındaki ekonomik hacim büyümüş, diplomatik ilişkiler sıklaşmıştır. İkinci Meşrutiyet'e kadar ABD kurumlarına mesafeli duruş sona ermiş, ilk kez ABD'ye öğrenci gönderilmiştir. Bu durum İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ülke yönetimini ele aldığı Bâb-ı Âlî Baskını sonrasında da devam etmiştir. Bu dönemde Büyükelçi Ahmet Rüstem Bey krizi, Adana İğtişası (Karışıklığı), Amerikan mallarına el konulması, kapitülasyonların kaldırılması gibi krizlere iki ülke de hassas yaklaşmış ve bu krizlerin çözümüne odaklanmışlardır.

Araştırmada konu ve tarih sınırlandırılması yapılmıştır. Konunun daha iyi anlaşılması ve bulguların ortaya konulabilmesi için 1908-1914 yılları ele alınmış, Balkan Savaşları'na ve Chester Projesi'ne araştırmanın hacim kaygısından ötürü yer verilmemiştir. Belge tarama yöntemi ile her iki ülkenin de konuyu aydınlatacak arşivlerinden elde edilen belgeler analiz edilerek, birinci el kaynaklar ve araştırma eserleri çerçevesinde ABD'de İttihat ve Terakki Cemiyeti imajı, İkinci Meşrutiyet sonrası gelişmelerin ABD ilişkilerine yansımaları, ABD Hükümetinin ve Amerikan kamuoyunun gelişmelere karşı tutumu ve bakışının nasıl olduğu sorularına cevap verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, İttihat ve Terakki Cemiyeti, İkinci Meşrutiyet, Amerika Birleşik Devletleri, Kapitülasyonlar.

* Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi; sinankiyanc@gmail.com; ORCID: 0000-0002-0148-9632; Muğla-Türkiye.

Abstract

In this research, the view of the USA on the developments from the Second Constitutional Era, which is called the Committee of Union and Progress Period (CUP) in the history of the Ottoman Empire, to the decision to join the WWI is discussed. The USA, which established a strong network in terms of economic and missionary activities in addition to its diplomatic representation in the territory of the Ottoman Empire, closely followed the developments in the country in this period in line with its interests. In the environment brought by the Second Constitutional Era, the presence of the USA in the country increased, missionary activities accelerated, the economic volume between the two countries grew, and diplomatic relations became tighter. After the Second Constitutional Era, the distance to USA's institutions ended, and students were sent to the USA for the first time. This situation continued after the Bâb-ı Âlî Raid, when the Committee of Union and Progress took over the administration of the country. During this period, both countries approached extremely sensitively in crises such as Ambassador Ahmet Rüstem Bey crisis, Adana Confusion, confiscation of American goods and the abolition of capitulations, and focused on the solution of the events.

Subject and date limitations were made in the research. In order to understand the subject better and to present the findings, the years 1908-1914 were discussed, and the Balkan Wars and The Chester Concession were not included due to the volume concern of the research. With the document scanning method, documents obtained from the archives of both countries that will enlighten the subject were analyzed, within the framework of first-hand sources and research works. The study dealt with the issues such as the image of the Committee of Union and Progress in the USA, the reflections of the developments after the Second Constitutional Era on the USA relations, the attitude of the USA to the developments and the American public opinion.

Keywords: *Ottoman Empire, Committee of Union and Progress, Second Constitutional Era, United States of America, Capitulations.*

Giriş

Jön Türkler veya Genç Türkler kavramı Birinci ve İkinci Meşrutiyet'i gerçekleştiren aydın kitleye verilen isimdir. Orta sınıf aydın hareketi olarak ortaya çıkan Genç Türkler, Batı ilerlemesine uygun, Osmanlı Devleti'nde çağdaş gerekçelere dayalı değişiklik istemekteydiler. İttihat ve Terakki Cemiyeti çatısı altında bir araya gelen Genç Türkler, son derece gizli, Mason ve Cargonari'nin etkili olduğu bir teşkilatlanmadı. Bunda temel neden hiç şüphe yok ki Sultan II. Abdülhamid'in jurnalcileridir. Üyelerinin anılardan anlaşıldığı üzere birçoğu sürgün ve hapis hayatı yaşamak zorunda kalmışsa da

Genç Türkler, tüm engellemeler ve jurnalcilere karşın, varlığını sürdürmüştür.²

Genç Türkler kavramı sadece Osmanlı Devleti tarihi ile sınırlı kalmamış, başka ülkelerde farklı tarihlerde bu adı taşıyan yapılar ortaya çıkmıştır. Brezilya Ordusu'nun eğitim için Almanya'ya gönderdiği genç subaylar bu yapıdan etkilenmiş ve "Jovenos Turcos" isimli bir teşkilat kurmuşlardır.³ Vietnam'da ve Laos'ta 1960'lı yıllarda aynı isimle ordu bünyesinde genç subay örgütleri bulunmaktaydı.⁴ Bir diğer örnek ise araştırmanın odak noktası olan ABD'dedir. 1960'lı yılların hemen başında Cumhuriyetçi Parti'nin içinde bir grup partinin gidişatını sert bir şekilde eleştirmiş ve Genç Türkler olarak ayrılmıştı. Genç Türkler, öncülerinden Gerald Ford'un ABD Başkanlık koltuğuna oturmasını sağlayarak ABD tarihinde iz bırakmışlardır. Ancak bu yapı Osmanlı Devleti veya Brezilya'daki oluşumun aksine mevcut parti politikalarına karşı ortaya çıkmış, bu adı neden aldığı bilinmemekle birlikte bağımsız bir felsefesi de bulunmamaktaydı.⁵

ABD'de ilk Jön Türk kavramı Amerikalı misyoner Henry J. van Lennep tarafından 1864 yılında kullanılmıştır. Lennep eserinde bu Türk aydınlarını pek çok kimsenin yanlışlıkla Alevi mezhebiyle ilişkilendirildiğini yazmaktadır. İkinci Meşrutiyet sonrasındaki dönem ABD'de; Genç Türkler Dönemi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne de Genç Türkler Partisi; Hareket Ordusu ise Genç Türkler Ordusu gibi isimlerle anılmaktadır.⁶ İttihat ve Terakki Cemiyeti kavramı çok az olsa da bazı belgelerde karşımıza çıktı. İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile diplomatik yazışmalarda Genç Türkler kavramı kullanılmıştır. Genç Türkler'in mücadelesine ve İkinci Meşrutiyet öncesinde yaşanan mücadele yıllarında ABD Büyükelçilerinin gelişmelere ilgilerinin son derece zayıf olduğu görülmektedir. Genç Türkler'in Avrupa'da yaşamaları da bu duruma bir neden olarak gösterilebilir. Amerika kamuoyu da bu konuda yeterince bilgiye sahip değildir. İstanbul'dan ABD'ye (Chicago) kaçan bir Jön Türk olan Ubeydullah Efendi'nin

² Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri (1895-1908)*, C. 2, İletişim Yayınları, İstanbul 1992, s. 49; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler, 1908-1918*, C. 1, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1952, s. 153.

³ Tekin Avaner, "Jovens Turcos: Brezilya'nın Jön Türkleri", *Türk Yurdu Dergisi*, C. 39, S. 380, Nisan 2019, s. 67.

⁴ The Foreign Relations of the United States/Amerika Birleşik Devletleri Dış İlişkileri (FRUS), 1964-1968, Volume I, Vietnam, 1964 Document 463, Washington, December 23, 1964; FRUS, 1958-1960, East Asia-Pacific Region; Cambodia; Laos, Vol. XVI, Document 304, Tarih Belirtilmemiş.

⁵ Henry Z. Scheele, "Prelude to the Presidency: An Examination of the Gerald R. Ford-Charles A. Halleck House Minority Leadership Contest", *Presidential Studies Quarterly*, V. 25, N. 4, 1995, s. 771.

⁶ Şükrü Hanioglu, "Jön Türkler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 23, 2001, s. 584.

anılarından da anlaşılacağı üzere Avrupa'ya giden Genç Türkler'in aksine kendisi bu ülkede başka kaygılar taşımaktaydı.⁷ Amerikan kamuoyunda Genç Türkler hakkında ilk bilgiler 1907 yılındaki İkinci Jön Türk Kongresi'ne ABD'den Hayrenik gazetesinin katılması nedeniyledir. Haberde kongre sonrasında Osmanlı Devleti'nde Anayasal bir düzenin kurulması için topyekûn hareket edilmesi kararı alındığına; ancak detaylarının basın ile paylaşılmadığına yer verilmiştir.⁸

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ABD'de imajı İkinci Meşrutiyet'ten Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan kısım ile sonrasındaki kısım olarak iki bölüme ayrılabilir. İlk dönemde ülke kamuoyundaki Türk düşmanlığının etkisine rağmen gelişmeler memnuniyetle karşılanmış, krizler büyütülmemiştir. İkinci Dönem ise özellikle ABD Büyükelçisi Henry Morgenthau'nun da etkisiyle Türk düşmanlığının gölgesinde şekillenmiştir. 1913-1916 yılları arasında büyükelçilik görevinde bulunan Morgenthau diğer büyükelçilere nazaran İttihat ve Terakki Cemiyeti yöneticileri ile yakın ilişkiler kurmuştu. ABD'ye döndükten sonra kaleme aldığı eser, asılsız iddialarına rağmen ABD Hükümeti tarafından desteklenmiştir. Türk düşmanlığının temel taşlarından olan eser, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Birinci Dünya Savaşı'nı bahane ederek Ermenilere soykırım uyguladığı inancının ana çıkış noktasıdır. Büyük bir ilgi ile karşılanan eser nedeniyle İttihat ve Terakki Cemiyeti ülke kamuoyunda bu imaj ile tanınmıştır.⁹

Büyükelçi Morgenthau'nun eseri uzun yıllar ABD'de İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin asılsız iddialar ile tanınmasına neden olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin tahlil edildiği ilk eserler yıllar sonra 1948-1950 yılları arasında ABD'nin İstanbul Konsoloslukunda görev yapan Ernest Edmondson Ramsour¹⁰ ardından da Feroz Ahmad¹¹ tarafından yayınlanabilmişti. Bu eserlerin yanı sıra Heath W. Lowry'nin Morgenthau'nun iddialarının asılsız olduğunu ortaya koyduğu eser de dikkat çekicidir.¹² Ancak Ermeni meselesinin ABD nezdinde

⁷ Detaylı bilgi için bakınız: Ahmet Turan Alkan, *Sıradışı Bir Jön Türk Ubeydullah Efendi'nin Amerika Hatıraları*, İletişim Yayınları, İstanbul 1997.

⁸ *Los Angeles Herald: Sunday Morning*, "Victims of Turkey's Oppression Plan War", 12 Ocak 1908, s. 2; Ernest Edmondson Ramsour, *Genç Türkler ve İttihat Terakki 1908 İhtilalinin Hazırlık Dönemi*, çev. Hacasan Yüncü, Kayıhan Yayınevi, İstanbul 2001.

⁹ Henry Morgenthau, *Ambassador Morgenthau's Story*, Doubleday, Page & Company, New York 1918.

¹⁰ Ramsour, 2001, s. 156.

¹¹ Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki 1908-1914*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2007.

¹² Heath W. Lowry, *Büyükelçi Morgenthau'nun Öyküsünün Perde Arkası*, çev. Belkıs Torfilli, İsis Yayıncılık, İstanbul 1991; Morgenthau'nun asılsız iddialarına İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iki önemli ismi de anılarında cevap vermiştir. Cemal Paşa, *Anılarım 1913-1922*, haz. Fahri Parin, Paraf Yayınları, İstanbul 2010; Talat Paşa, *Talat Paşa'nın Anıları*, haz. Alpay Kabacalı, Say Yayınları, İstanbul 1986.

siyasi bir çıkar halini almasından ötürü, Morgenthau'nun propaganda eserinin temelini attığı görüş hâkimiyetini korumaktadır.

İttihat ve Terakki Dönemi'nin, 1908-1914 yılları arasındaki gelişmelerin, daha iyi anlaşılması için her iki ülkenin de arşivlerinin ele alındığı özgün çalışmaların ortaya konulmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Bu kapsamda hacim kaygısından ötürü tarih ve konu sınırlandırılmasına gidilerek ortaya konulan araştırma bu dönemi aydınlatmayı amaçlamaktadır.

İkinci Meşrutiyet'in İlanı

İkinci Meşrutiyet, Genç Türkler'in, Sultan II. Abdülhamid'in yürüttüğü siyasete karşı, İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinden Enver Bey ile Niyazi Bey'in, İstanbul idaresini tanımayarak emirlerindeki birliklerle Manastır'da dağa çıkmaları ile başlamıştı. Bu gelişme İstanbul'da büyük paniğe neden olmuştu. İsyen olarak değerlendirilen hareketi engellemek için gönderilen birliklerin de bu yapıya katılması İkinci Meşrutiyet'in önünü açmıştır. Yıllardır gizli bir örgüt olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1889 yılında Askeri Tıbbiye'de İbrahim Temo, İshak Sükûti, Mehmet Reşit, Abdullah Cevdet, Hüseyinzade Ali tarafından kurulmuştu.¹³ İbrahim Temo'nun yurtdışına çıkması üzerine cemiyet ülke içerisinde gittikçe güçlenmiş, özellikle genç subaylar arasında taraftar bulmuştu. Enver Bey ve Niyazi Bey'in dağa çıkmaları sonrasında her ikisi de "Hürriyet Kahramanı" olarak adlandırılmış; Enver Bey sonraki günlerde Osmanlı Devleti'nin kaderini şekillendiren triumviradan¹⁴ birisi olmuştur.¹⁵

Makedonya'da yaşanan olayların Amerikan kamuoyunda yer alması ilk olarak 22 Temmuz 1908 tarihinde The Sun gazetesinin Londra menşei haberleriyle olmuştur.¹⁶ İkinci Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra, 24 Temmuz 1908 tarihinde ABD Büyükelçisi John GA Leishman, ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta Sultan II. Abdülhamid'in 30 yıl önce yürürlükten kaldırdığı Anayasayı kabul ettiğini belirtmişti. Büyükelçi Leishman, kararın tüm valilere bir ferman ile gönderildiğini; ancak sonuçları hakkında endişelerin olduğunu eklemiştir.¹⁷ Evening Star gazetesi 24

¹³ İttihat ve Terakki Cemiyeti ilk olarak İttihad-ı Osmani Cemiyeti adıyla kuruldu. Dr. İbrahim Temo, *İbrahim Temo'nun İttihat ve Terakki Anıları*, Arba Yayınları, İstanbul 1987, s. 17.

¹⁴ Enver Paşa, Talat Paşa ve Cemal Paşa.

¹⁵ Ahmad, 2007, s. 28-29; M. Şükrü Hanioglu, "Enver Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 11, 1995, s. 262.

¹⁶ *The Sun*, "Officers Kill Their Colonel, Mutinous Conditions Prevail in Turkish Regiments in Macedonia", 22 July 1908, s.1.

¹⁷ FRUS, With the Annual Message of the President Transmitted to Congress December 8, 1908; Document 701, File No: 10044/26., July 24, 1908.

Temmuz 1908 tarihli sayısının ilk sayfasında Sultan II. Abdülhamid tarafından yeni Anayasa için çağrı yapıldığını duyurmuştu. Gazete bu gelişmeler karşısında İstanbul, Viyana ve Selanik'teki havayı da aktarmıştı. Anayasa haberinin ülke dışında olan Genç Türkler tarafından büyük bir memnuniyetle karşılandığına yer vermişti. Anayasa ilanının Genç Türkler'in büyük bir başarısı olarak belirtilen haberde, Avrupa'daki birçok Genç Türkler'in bu gelişme karşısında ülkeye dönmeye çalıştığını, Balkanlarda büyük bir heyecan olduğu ve sürekli marşlar çalındığı ifade edilmiştir.¹⁸

Anayasa'nın ilan edilmesi geniş bir kesimde memnuniyet yaratmıştı. Ancak kimse sonrasında ne olacağını ön göremiyordu. Taleplerinin karşılanması karşısında yeni talepler masaya konulmakta, bu durum önu alınamaz bir noktaya gelmekteydi. ABD Büyükelçisi Leishman dışarıdan duruma bakan birisi olarak bu çelişkileri ortaya koyan bir telgrafı ABD Dışişleri Bakanlığı'na göndermişti. Büyükelçi Leishman, eski yönetime duyulan tepkiye karşın değişimin az kanla gerçekleştirildiğini ve genel af kararının etkili olduğunu belirtmiştir. Leishman, Anayasa'nın ortaya çıkardığı yetki karmaşasının yeni bir soruna neden olabileceği kaygısını iletmişti. Leishman, yıllar sonra hem de bu şekilde bir geçişin doğal olarak beklenmedik sonuçlar doğurabileceği endişesini taşımaktaydı.¹⁹ Osmanlı Devleti'nde bunlar yaşanırken ABD Hükümeti bir süre gelişmeleri izlemiştir. 3 Ağustos 1908 tarihinde ABD Dışişleri Bakanlığı gönderdiği telgraf ile Büyükelçisi Leishman'a, Osmanlı Devleti'nin yeni yönetiminin (İkinci Meşrutiyeti'in) ABD tarafından tanındığını, ABD Başkanı'nın Osmanlı Devleti halkına barış ve mutluluk umduğu belirtmiştir.²⁰

ABD Büyükelçisi John GA Leishman, ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta Anayasa'nın yeniden kabulü, meclisin açılması için uzun süredir ortaya konan taleplerin yerine getirildiğini, bazı yöneticilerin görevden alındığını, bazılarının gözaltına alındığını, bu yöneticilerden bazılarının karşı ciddi öfke duyulduğunu; Polis Şefi Fehim Paşa'nın kaçmaya çalışırken köylüler tarafından yakalanarak linç edildiğini buna örnek olarak belirtmiştir. Büyükelçi Leishman'ın İstanbul'daki asayişin bir türlü sonlandırılmaması dışında önceki yönetimden memnuniyetsizliği yoktu. Yeni dönemde Rum ve

¹⁸ *The Evening Star*, "Convoked By Sultan, Constition Granted and Grand Vizier Dismissed", Washington D.C., July 24, 1908, s.1.

¹⁹ FRUS, With the Annual Message of the President Transmitted to Congress December 8, 1908; Document 702, File No: 10044/74, July 28, 1908.

²⁰ FRUS, With the Annual Message of the President Transmitted to Congress December 8, 1908; Document 703, File No: 10044/26, Washinton, August 3, 1908; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Sadaret Hususi Evrakı (Y.... HUS.), 524-51/ H. 10.07.1326/08.03.1908.

Yunan çetelerinin faaliyetlerine son vermesinden memnuniyet duymuştur. Bu durumun Genç Türkler ile alakalı olmadığını İkinci Meşrutiyet'in getirdiği bir hava olduğunun altını çizmiştir.²¹

Osmanlı Devleti'nde yeni dönem son derece sancılı başlamıştı. Anayasa'nın ilanı sonrasında, İttihat ve Terakki Cemiyeti tehditleri gölgesinde kurulan Said Paşa Hükümeti 31 Temmuz 1908 istifa etmek zorunda kalmıştı. Yeniden kurulan Said Paşa Hükümeti ancak 5 Ağustos 1908 tarihine kadar dayanabilmişti. ABD Büyükelçisi hükümetlerin kısa ömürlüğüne değinmiş, yeni kurulan kabine üyelerinin eski dönemin isimleri olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanı sıra yeni dönemin heyecanı hızla azalmaktaydı. Büyükelçi Leishman, İttihat ve Terakki Cemiyeti ileri gelenlerinin İstanbul'a gelmediklerini, daha güvenli gördükleri Manastır, Selanik ve Edirne'de kalmayı tercih ettiklerine yer vermiştir. İstanbul'da olumlu havanın erken dağıldığını, halkın büyük kısmının Sultan'a sempati duyduğunu ifade etmiştir.²²

Büyükelçi Leishman, ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği bir başka telgrafta yeni hükümetin durumu hakkında bilgi vermektedir. Said Paşa tarafından kurulan hükümetlerin ömürlerinin az olması sonrasında Kamil Paşa Hükümeti daha uzun sürmüştür. Bunun temel nedeni İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin baskısıydı. Büyükelçi Leishman bu duruma değinmiş ve açık bir şekilde hükümetin İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından yönetildiğini ifade etmiştir. Büyükelçi Leishman'ın üzerinde durduğu konu, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ülke iktidarını neden ele almadığıdır. Bu sorunun birkaç yanıtı bulunmaktadır; öncelikle İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni oluşturan orta sınıf aydınlar devlet bürokrasisinde yeterli tecrübeye sahip değillerdi, tecrübesiz bu isimlerin devletin yönetimini ele geçirdiği takdirde ülkede asayiş sorunlarının yaşanması endişesine sahiplerdi, bunun yanı sıra amaçları devletin yönetimini ele geçirmek yerine Meşrutiyet sistemini getirmektir. İşte bu nedenlerden ötürü İttihat ve Terakki Cemiyeti, Bâb-ı Âlî Baskını ile ülke yönetimini tamamen ele geçirene dek, kendi iktidarı yerine sistemi koruyucu rolü üzerinden hükümetleri yönlendirmeye çalışmıştır.²³

Büyükelçi Leishman her ne kadar yeni sisteme geçiş ile ilgili kaygı ve endişeler olduğuna değinse de Meşrutiyet'in kalıcı olduğuna ve mutlak monarşinin Osmanlı Devleti için geçmişte kaldığına inandığını ifade etmiştir.

²¹ FRUS, With the Annual Message of the President Transmitted to Congress December 8, 1908; Document 705, File No: 10044/42, August 8, 1908.

²² FRUS, With the Annual Message of the President Transmitted to Congress December 8, 1908; Document 704, File No: 10044/38, August 3, 1908.

²³ Ahmad, 2007, s. 34

Yaşanan sıkıntıların geçiş aşamasından kaynaklandığını belirtmiştir. Büyükelçi Leishman, Meşrutiyet'in ilanının ülkenin çöküşünü durdurduğunu, doğal zenginlikleri ve ekonomik imkânları kısa sürede kullanmaları ve gerekli adımların atılması sonrasında Japonya'dan hızlı bir ilerleme örneği olacağını iddia etmiştir. Büyükelçi Leishman, yeni yönetimin ABD açısından yaptığı değerlendirmede, ABD için büyük fırsat sunduğuna, ülkenin ekonomik imkânları sayesinde iki ülke arasında ekonomik hacmin kat kat artacağına, ABD vatandaşlığına geçirilen Osmanlıların neden olduğu sorunların çözülmesi ile iki ülke ilişkilerinin rahatlayacağına ve böylece misyoner faaliyetlerinin de kolaylaşacağına yer vermiştir.²⁴ Buna örnek olarak da misyonerler tarafından yıllardır şikâyet edilen bazı meselelerin yeni hükümete iletilmeden yeni dönemin özgür ortamında çözüldüğünü belirtmiştir. Seyahat kısıtlamasının kaldırılması ile misyoner faaliyetlerinin hızlanacağına, ülkeye yeterince İncil sokulabileceğini, bunun yanı sıra başta daktilo olmak üzere birçok malzemeye uygulanan ambargonun kalkması ile ülkedeki Amerikan örgütlerinin şikâyetlerinin kendiliğinden sonlandığına dikkat çekmiştir.²⁵

İkinci Meşrutiyet ile sağlanan özgürlük ortamında birçok yasak kaldırılmıştı. Bu yasakların kaldırılması üzerine Amerikan misyonerler faaliyetlerine hız vermişti. Osmanlı vatandaşı olan Ermeni vatandaşlarının ABD'ye göçünün önü açılmıştı. Misyonerler ülkeye istedikleri kadar İncil sokmuşlardı. Matbaa ve daktilo gibi malzemelere uygulanan ambargolar misyonerler açısından yeterince doküman hazırlanamamasına neden olmuştu. Kısıtlamanın kalkması ile onlarca doküman hazırlanarak, misyoner faaliyet alanlarında dağıtılmıştı.²⁶

İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte Mebusan Meclisi için seçim hazırlıklarına başlanmıştı. Yeni meclisi belirleyecek seçim Kasım ve Aralık 1908'de gerçekleştirilmişti. Ahrar Fırkası ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin katıldığı seçimden İttihat ve Terakki Cemiyeti meclis çoğunluğunu elde etmişti. Böylece 17 Aralık 1908 tarihinde 3. Mebusan Meclisi açıldı.²⁷ Meclis'in açılışı uluslararası kamuoyunda geniş yer tutmuş, bu nedenle yeni dönem için diplomatik usullere uygun olarak birçok ülke tebrik göndermişti. 16 Aralık 1908 tarihinde İstanbul'a gönderilen tebrik telgrafları karşısında

²⁴ FRUS, With the Annual Message of the President Transmitted to Congress December 8, 1908, Document 707, File No: 10044/75, Constantinople, September 28, 1908.

²⁵ FRUS, With the Annual Message of the President Transmitted to Congress December 8, 1908, Document 718, File No: 14102/20, Constantinople, September 19, 1908.

²⁶ FRUS, With the Annual Message of the President Transmitted to Congress December 8, 1908, Document 722, File No: 3058/4-7, Constantinople, September 28, 1908.

²⁷ Detaylı bilgi için bakınız: Kenan Olgun, "Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Ara Seçimler (1908-1912 Dönemi)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XXVIII, S. 82, 2012, s. 1-24.

Büyükelçi Leishman, ABD Dışişleri Bakanı'na gönderdiği telgrafta, meclisin açılışı için İngiltere başta olmak üzere Avrupa devletlerinden gelen tebriklere değinmiş, kendilerinden de böylesine bir tebrik telgrafının iletilmesi gerektiğini, sitemkâr bir şekilde belirtmiştir.²⁸ Büyükelçi Leishman'ın telgrafi Washington'u harekete geçirmiş; önce Senato ardından da Temsilciler Meclisi 17 Aralık 1908 tarihinde yaptıkları toplantılarda tebrik kararlarını Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla Meclis-i Mebusan Başkanı'na göndermişlerdi.²⁹ Büyükelçi Leishman da ilgili tebriki teslim etmek üzere Hariciye Nazırı'na teslim etmiştir.³⁰ Mebusan Meclisi ilk toplantısını Ali Naki Efendi³¹ başkanlığında yapmıştır. Açılışa yabancı ülke temsilcileri de davet edilmiş, Büyükelçi Leishman da davete katılmıştı. Büyükelçi Leishman, Mebusan Meclisi'nin açılışının kentte büyük heyecana neden olduğunu ifade etmiştir.³² Mebusan Meclisi'nin üçüncü toplantısında yurtdışı ve yurt içinden gelen tebrik mesajları okunmuştur. ABD Senato ve Temsilciler Meclisi'nin tebrik mesajı şu şekildedir:

“Amerika Cemahiri müttefikası:

Meclis-i Mebusân Riyaseti Aliye-i Muvakkatesine Amerika Heyeti Ayan ve Meclisi Mebusanının tebrikâtını havi Amerika Sefaretinden Hariciye Nezareti Celilesine gönderilen telgrafnamenin tercümesi leffen savbı valâlâlarına isal kılınmış olduğu beyaniyle tezkere-i muhlâsi tertip kılındı.

Amerika Heyeti Ayanının Kânun-u evvelin 17 nci dünkü gün Heyeti umumiyyede biriçtima zirdeki kararı ittihaz eylemiş olduğunu zâtı âliyi

²⁸ FRUS, With the Annual Message of the President Transmitted to Congress December 8, 1908, Document 714, File No: 10044/105, Constantinople, December 16, 1908.

²⁹ FRUS, With the Annual Message of the President Transmitted to Congress December 8, 1908, Document 715, File No: 10044/105, Washington, December 17, 1908; BOA, Bâbiâli Evrak Odası Evrakı (BEO), 3456-259135/ H. 25.11.1326/16.12.1908.

³⁰ FRUS, With the Annual Message of the President Transmitted to Congress December 8, 1908, Document 717, File No: 10044/118, Constantinople, December 18, 1908.

³¹ 1836 yılında Trabzon'da dünyaya gelen Ali Naki Efendi, 1856 yılında girdiği Fatih Medresesinde matematik, cebir, kozmografya gibi dersler de almıştır. 1857 yılında Bab-ı Meşihat'ta göreve başlamış, bir süre sonra Rüşumat İdaresine geçmiştir. Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye üyeliği yapmış Ali Naki Efendi, Harbiye ve Mühendishane'de kompozisyon dersleri vermiştir. Trabzonluların davetiyle yeni yöntemlerle eğitim yapması için kurulan Mekteb-i Hamidi okulunun yöneticiliğini yapmıştır. Bir süre bu görevini yürüten Ali Naki Efendi, Mısır ve İstanbul'da bulunmuştur. İkinci Meşrutiyet'in ilanı sonrasında Trabzon'dan mebus seçilmiş ve en yaşlı üye olarak Meclis-i Mebusan'ın başkanlığını üstlenmiştir. 7 Nisan 1923 tarihinde vefat etmiştir. İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi Meşrutiyete Geçiş Süreci I. ve II. Meşrutiyet*, C. 2, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara 1997, s. 573.

³² Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, C 1, Devre 1, İçtimai Senesi 1, Birinci İtikat 4 Kânunuevvel 1324 Perşembe. FRUS, With the Annual Message of the President Transmitted to Congress December 8, 1908, Document 716, File No: 10044/117, Constantinople, December 17, 1908.

nezaret penahilerine iş'ar ile kesbi fahr eylerim. Amerika Hey'eti Âyânı, tebrikât ve temenniyatı samimanesini yeniden aktı içtimaa davet olunan Osmanlı Millet Meclisine tebliği hususunun Hariciye Nezaretinden rica edilmesine karar vermiştir. 'Meclisi Mebusânda dahi aynı karar zirde de görüldüğü üzere ahz kılınmıştır. Amerika kongresi Meclisi Mebusânının tebrikât ve temenniyatı hâlisanesinin yeniden aktı içtimaa davet olunan Osmanlı Meclisi Mebusânına tebliği hususunun Meclisi Mebusan tarafından Hariciye Nezaretinden rica edilmesine karar verilmiştir. Hükümeti metbuam Meclisi Ayan ve Meclisi Mebusanın işbu tebligatı muhalesatkâranelerinin Zât-i Âli-i Nezaretpenahilerine tebliği senaverlerince ne derece mucibi mahzuziyet olduğunu beyana lüzum göremem. Tebrikâtı Osmanlı 'Meclisi Mebusanı Reisine dahi tebliğine Hariciye Nazırı tarafından memur olduğundan keyfiyetin Reisi müşarünileyhe iş'annı zâtı Âlii Asıfanelerinden rica ederim. Beyanı hali tecdid teminatı ihtiramiyeye vesile ittihaz kılındı.'"³³

Mebusan Meclisi tarafından 31 Aralık 1908 tarihli görüşmede Amerikan Senato ve Temsilciler Meclisi tarafından gönderilen tebrike cevap verilmiş, cevabın ulaştırılması için Hariciye Nezaretine gönderilmişti.³⁴ İki ülke ilişkileri yeni dönemde daha da güçlenmişti. Bu nedenle iki ülke de karşılıklı olarak Elçilik seviyesindeki temsilciliklerini Büyükelçilik seviyesine çıkarmışlardı.³⁵

31 Mart Olayı ve II. Abdülhamid'in Tahttan İndirilmesi

İkinci Meşrutiyet'in ilanı, Meclisin açılması, özgürlüklerin tanınması sonrasında en büyük tartışma Sultan II. Abdülhamid'in ne olacağıydı. İttihat ve Terakki Cemiyeti, Sultan II. Abdülhamid'e karşı kurulmuş bir yapıydı. Bu durum ABD'nin de dikkatini çekmişti. ABD Büyükelçisi Leishman 14 Şubat 1909 tarihinde ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirileceği dedikodusunun kente yayıldığını ifade etmiştir. Bunun yanı sıra ülkenin iç kesimlerinde bazı kargaşaların ortaya çıktığını, asayiş sorununun bir türlü sona erdirilemediğini; kargaşanın İstanbul'a sıçramasından endişe duyduğunu ifade etmiştir.³⁶

Büyükelçi Leishman'ın belirttiği gelişmeler "31 Mart Olayı" olarak adlandırılan kalkışma ile su yüzüne çıkmıştır. İstanbul'daki 4. Avcı Taburu askerlerinin 12 Nisan 1909 tarihinde ayaklanması ile olaylar başlamıştı. Bir

³³ Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, C. 1, D. 1, Üçüncü İtikat, 9 Kânunuevvel 1324 Salı; BOA, BEO, 3456-259135/H. 25-11-1326.

³⁴ Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, C. 1, D. 1, Sekizinci İtikat, 18 Kânunuevvel 1324 Perşembe; BOA, Hariciye Tahrirat (HR.TH.), 371-59/M.17.01.1909.

³⁵ BOA, Hariciye Nezareti Mütenevvia Kısmı Evrakı (HR.MTV.), 657-91/M.16.04.1909.

³⁶ FRUS, With the Annual Message of the President Transmitted to Congress December 7, 1909, Document 527, File No: 10044/128, Pera, February 14, 1909.

sonraki gün Ayasofya Meydanı'nda bir araya gelen kalabalık “Şeriat İsteriz, Padişahım Çok Yaşa” sloganları atmıştı. Kalabalık buradan Meclis binasını kuşatmıştı. Burada Lazkiye Milletvekili Emir Arslan Bey, Hüseyin Cahit Bey'e; Adliye Nazırı Nazım Paşa ise Ahmet Rıza Bey'e benzetildiğinden linç edilmiş, Bahriye Nazırı Rıza Paşa ağır yaralanmıştı. Olayların iyice büyümesi üzerine 14 Nisan 1909 tarihinde Hüseyin Hilmi Paşa kabinesi istifa etmiş, yerine Tevfik Paşa hükümeti kurulmuştur.³⁷

31 Mart Olayı büyük endişeye neden olmuştu. ABD Büyükelçisi Leishman'ın ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta İstanbul'da büyük bir isyanın patlak verdiğini, iki kabine üyesi ve bir milletvekilinin yanı sıra ölü sayısının birkaç yüze kadar ulaşabileceğini, İstanbul'u korumak için görevlendirilenlerin de isyancılara katıldığını belirtmişti. Büyükelçi Leishman durumdan derin endişe duyduğunu, olaylar karşısında Sultan II. Abdülhamid'in taviz verdiğini, birliklerin itaatsizliğine göz yumulduğunu ifade etmişti. Yeni hükümetin zor da olsa kurulması olayların biraz daha yatışmasını sağlamıştı.³⁸ Büyükelçi Leishman bir gün sonra gönderdiği detaylı telgrafta 31 Mart Olayı'nın nedenlerini ele almaktadır. Büyükelçi Leishman'a göre olayların meydana gelmesinde birçok gelişme neden olmuştu. İkinci Meşrutiyet'in kan dökülmeden kazanılması, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üzerinde bir rehavete ve beraberinde uygulamaları hızla yapmasına neden olmuştu. İttihat ve Terakki Cemiyeti tehlike olarak gördüğü Sultan II. Abdülhamid'i etkisiz hale getirmesi ile muhalif bir sesin çıkmasına engel olacağını ön görmüştü. Oysa İttihat ve Terakki Cemiyeti karşısında güçlü bir blok oluşmuş, bu bloğun talepleri; yeni yönetime sadık görüntüsü veren (çaresiz) Sultan II. Abdülhamid tarafından ne de kabine üyesi veya milletvekilleri tarafından dikkate alınmıştı. Büyükelçi Leishman'a göre olaylar, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin görmezden geldiği talepler karşısında muhaliflerin bir araya gelmesi ile ortaya çıkmıştı.³⁹

31 Mart Olayı'nın devam ettiği günlerde Adana İğtişası (Karışıklığı) olarak adlandırılan olaylar İstanbul'da özellikler yabancı temsilciliklerde büyük yankı uyandırmıştı. İkinci Meşrutiyet'in getirdiği ortamda kentte Türk ve Ermeniler arasında var olan gerginlik hat safhaya çıkmıştı. 9 Nisan 1909 tarihinde iki Müslüman gencin bir Ermeni tarafından vurulması, katilin

³⁷ Detaylı bilgi için bakınız: Sina Akşin, *31 Mart Olayı*, Ankara Üniversitesi Siyasi Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1970; Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, TTK, Ankara 2010; haz. Faik Reşit Unat, *İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi*, TTK, Ankara 2014.

³⁸ FRUS, With the Annual Message of the President Transmitted to Congress December 7, 1909, Document 528, File No: 10044/139, Pera, April 14, 1909.

³⁹ FRUS, With the Annual Message of the President Transmitted to Congress December 7, 1909, Document 529, File No: 10044/179, Pera, April 15, 1909.

önceden bir Ermeni'yi öldüren katilin teslim olmadığı gerekçesi ile Ermeniler tarafından saklanması ve 13 Nisan 1909 tarihinde İmamzade Nuri Efendi'nin bir Ermeni tarafından öldürülmesi üzerine olay patlak vermiştir.⁴⁰ Bu gerginlik İstanbul'daki olayların bir yansımasıydı. The New York Times gazetesinin ilk sayfasından verdiği haberde 30.000 insanın katledildiğini duyurmuştu.⁴¹ Ölü sayısı ile ilgili kesin bir bilgi yoktur. Olayların hemen sonrasında Büyükelçi Leishman, ABD Dışişleri Bakanlığı'na Adana'da yaşanan olaylarda iki Amerikalının öldüğü haberini iletmişti.⁴² Adana'da yaşananlar hakkında bilgi alınamıyordu. Bunun üzerine Büyükelçi Leishman Mersin'deki Konsolos yardımcısını Adana'ya göndermiş; ancak telgraf hatlarının kesik olmasından ötürü yeterince bilgi alamamıştı. Büyükelçi Leishman Bâb-ı Âli'ye İngiliz ve Fransız yetkililer ile baskı uygulamıştı. Bâb-ı Âli'den de gerekli dönüş alınmaması üzerine İngiliz ve Fransız gemileri bölgeye gönderilmişti.⁴³ Büyükelçi Leishman, İngiltere Büyükelçiliği ile temasa geçmişti. Hayatını kaybeden Amerikalıların isimlerinin Maury ve Rodgers olduğu bilgisine ulaşıldığı, bunun dışında bölgedeki tüm yabancıların güvende olduğu; İngiliz ve Fransız gemilerinin bölgeye ulaştığı Büyükelçi Leishman tarafından ABD Dışişleri Bakanlığı'na iletilmişti.⁴⁴ Osmanlı Devleti, Adana'da yaşanan olaylardan zarar gören Amerikalıların zararlarını karşılamıştır.⁴⁵

Adana'da sükûnetin sağlanması haberinin ardından İstanbul'da yeni bir gelişme meydana gelmişti. 31 Mart Olayı'nı bastırmak için Selanik'ten Mahmut Şevket Paşa komutasındaki Hareket Ordusu İstanbul'a doğru harekete geçmişti. 19 Nisan 1909 tarihinde Yeşilköy'e hâkim olan Hareket

⁴⁰ Detaylı bilgi için bakınız: Yusuf Sarıncay ve Recep Karacakaya, *1909 Adana Ermeni Olayları*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2012; Salahi R. Sonyel, "İngiliz Gizli Belgelerine Göre Adana'da Vuku Bulan Türk-Ermeni Olayları (Temmuz 1908,-Aralık 1909)", *Belleten*, C 51, S. 201, 1987, s. 1241-1290; Mehmet Asaf, *1909 Adana Ermeni Olayları ve Anıları*, haz. İsmet Parmaksızoğlu, TTK, Ankara 2002; Cemal Paşa, 2010, s. 351-361.

⁴¹ *The New York Times*, "30.000 Killed in Massacres", April 25, 1909, s.1.

⁴² FRUS, With the Annual Message of the President Transmitted to Congress December 7, 1909, Document 530, File No: 10044/141, Pera, April 16, 1909.

⁴³ FRUS, With the Annual Message of the President Transmitted to Congress December 7, 1909, Document 531, File No: 10044/142, Pera, April 17, 1909.

⁴⁴ FRUS, With the Annual Message of the President Transmitted to Congress December 7, 1909, Document 533, File No: 10044/144, Pera, April 18, 1909;

FRUS, With the Annual Message of the President Transmitted to Congress December 7, 1909, Document 534, File No: 10044/144, Pera, April 18, 1909;

FRUS, With the Annual Message of the President Transmitted to Congress December 7, 1909, Document 535, File No: 10044/144, Pera, April 18, 1909.

⁴⁵ BOA, Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Evrakı (HR. HMŞ.İŞO), 195-80/H.23.05.1327/12.06.1909.

Ordusu, 20 Nisan'da Bakırköy'e girmişti.⁴⁶ Hareket Ordusu'nun İstanbul'a gelişi bir tarafta heyecana ve diğer tarafta ise kaygıya neden olmuştur. İkinci Meşrutiyet yanlıları arasında büyük sevince neden olurken, ABD Büyükelçisi Leishman'ın belirttiği gibi isyancılar arasında endişeye neden olmuştur. İsyancılar da bu durumda önlem almışlardı.⁴⁷ 22 Nisan'da Hareket Ordusu, Davut Paşa Kışlası'nı işgal etmiş; o gece dört bir koldan İstanbul'a girmişti. Yıldız Sarayı herhangi bir mukavemet göstermeksizin 24 Nisan 1909 tarihinde teslim olmuştu. Bir gün sonra Hareket Ordusu, hükümete bile danışmadan İstanbul'da sıkıyönetim ilan etmişti.⁴⁸ Hareket Ordusu'nun düzeni sağlaması ABD'nin İstanbul'daki temsilcileri açısından da memnuniyetle karşılanmıştı. Yaşanan asayiş sorunu nedeniyle uzun süredir rahatsız olduğundan, düzenin sağlanması sevinçle karşılanmıştı.⁴⁹

Hareket Ordusu'nun isyanı bastırmanın yanı sıra bir başka yönü ise Enver Bey'in Amerikan kamuoyunda ünlenmesiydi. Enver Bey, Berlin'deki Ataşelik görevini bırakıp Hareket Ordusu'na katılmıştı. İsyana son verilmesi üzerine Enver Bey, Amerikan kamuoyunda geniş yer bulmuştu.⁵⁰

Hareket Ordusu'nun başarısı ardından en önemli soru Sultan II. Abdülhamid'in ne olacağıydı. Amerikan kamuoyu Hareket Ordusu'nun başarısının Sultan II. Abdülhamid'in tahtına mal olacağı öngörüsündeydi.⁵¹ Yukarıda ifade edildiği üzere ABD Büyükelçisi Leishman, Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirileceği bilgisini önceden hükümete bildirmişti. Bunun yanı sıra ABD'nin önde gelen gazetesi The New York Times, okuyucularına Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirileceğini günler öncesinden haber vermişti.⁵² Bazı gazetelerde 31 Mart Olayı'nın ardında Sultan II. Abdülhamid'in olduğu iddiaları ortaya atılırken, bazıları ise Mehmet Reşat Efendi'nin fotoğrafını paylaşarak yeni Sultan'ı halka tanıtmışlardı.⁵³

⁴⁶ Zekeriya Türkmen, "Hareket Ordusu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 16, 1997. s. 126.

⁴⁷ FRUS, With the Annual Message of the President Transmitted to Congress December 7, 1909, Document 536, File No: 10044/145, Pera, April 19, 1909.

⁴⁸ Türkmen, 1997, s. 126.

⁴⁹ FRUS, With the Annual Message of the President Transmitted to Congress December 7, 1909, Document 541, File No: 10044/162, Pera, April 25, 1909.

⁵⁰ *The Evening Statesman*, "Sultan's Guard, His Capitol and General Who Led Invading Army", May 4, 1909, s. 1.

⁵¹ *The Washington Times*, "Young Turks Troops Surrond Capital", April 19, 1909, s. 1; *The Washington Times*, "Army Surronds Sultan's Capital Shutting Him in", April 22, 1909, s. 1.

⁵² *The New York Times*, "Says Abdulhamid Must Go", April 22, 1909, s. 2.

⁵³ *The Washington Times*, "Constantinople is Captured By the Young Turks; Thousands are killed; Sultan Made a Prisoner", April 24, 1909, s. 1; *The Spokane Press*, "Simple Simon May Be Made Sultan", April 24, 1909, s. 6.

27 Nisan 1909 tarihinde Heyet-i Mebusan ve Heyet-i Ayan II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesine karar verdi. Arif Hikmet Paşa, Emanuel Karasu Efendi, Esad Toptani Paşa ve Aram Efendi'nin yer aldığı dört kişilik temsil heyeti tarafından karar, aynı gün öğleden sonra II. Abdülhamid'e iletildi ve böylece 33 yıllık taht süresi sona erdi. Amerikan kamuoyunun hazır olduğu haber ABD Büyükelçisi tarafından Washinton'a kısa bir mesajla bildirilmişti. Bu kadar kısa bir mesajın nedeni, beklenen bir haber olduğuydu.⁵⁴ Haber resmi olarak Osmanlı Devleti Harbiye Nazırı Hüseyin Nazım Paşa imzalı belge ile ABD Büyükelçiliği aracılığı ile ABD Dışişleri Bakanlığı'na, Sultan II. Abdülhamid'in Şeyhülislam'ın fetvası ve ilgili kurumların kararı ile tahttan indirildiğini yerine Mehmet Reşad'ın Sultan olduğu, bildirilmişti.⁵⁵ Bir gün sonra ABD Başkanı William Howard Taft gönderdiği mesajla Sultan Mehmet Reşad'ı kutlamıştır.⁵⁶ ABD Dışişleri Bakanı Huntington Wilson tarafından da Sultan Mehmet Reşad'ın tahta geçişi için kutlama mesajı yayınlanırken, yeni Sultan'ı resmi olarak tanımışlardı.⁵⁷ Sultan Mehmet Reşad, ABD Başkanı William Howard Taft'a gönderdiği mesajda, tahta çıkışından ötürü tebriklerinden dolayı teşekkür etmiştir.⁵⁸ Osmanlı Devleti Arşiv belgelerinden anlaşıldığı üzere yeni padişahın tahta çıkışı, Cülus-ı Hümayun'un tebliği için Maarif Nazır-ı Esbakı Ziya Paşa başkanlığında bir heyet ABD'ye gönderilmiştir. ABD'ye gidecek heyette bazı değişiklikler ve harcırah konusunda bazı sorunlar yaşanması nedeniyle süre uzamıştır. Bunun yanı sıra hangi tarihte tebliğ edildiği ile ilgili bilgi bulunmamaktadır.⁵⁹

II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi Amerikan basınında manşetlerde yer almıştır. Amerika Kongre Arşivi'nde bulunan gazetelerden ulusal gazetelerin yanı sıra eyalet gazeteleri de haberi okuyucularına duyurma telaşına girmiştir. O yıllarda ABD'de İngilizcenin yanı sıra diğer Avrupa dillerinden de gazeteler yayınlanmaktaydı. Bu gazetelerde de konu geniş yer tutmuştur. Birkaç örnek haber şu şekildedir: New York Tribune gazetesi manşette Sultan II.

⁵⁴ FRUS, With the Annual Message of the President Transmitted to Congress December 7, 1909, Document 558, File No: 10044/167, Washington, April 27, 1909.

⁵⁵ FRUS, With the Annual Message of the President Transmitted to Congress December 7, 1909, Document 559, File No: 10044/174, Turkish Embassy, Washington, April 27, 1909.

⁵⁶ FRUS, With the Annual Message of the President Transmitted to Congress December 7, 1909, Document 560, File No: 10044/168A, The White House, Washington, April 28, 1909; BOA, İrade Hususi (İ. HUS.), 175,11, H. 09.04.1327/30.04.1909.

⁵⁷ FRUS, With the Annual Message of the President Transmitted to Congress December 7, 1909, Document 561, File No: 10044/169A, Department of State, Washington, April 28, 1909.

⁵⁸ FRUS, With the Annual Message of the President Transmitted to Congress December 7, 1909, Document 563, File No: 10044/173, Pera, April 30, 1909.

⁵⁹ BOA, İrade Hariciye (İ. HR.), 418-9/ H.03.06.1327/22.06.1909; BOA, Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemi (DH.MKT.), 2889-70/ H.15.07.1327/02.08.1909; BOA, BEO, 3604-270227/ H.05.07.1327/23.07.1909; BOA, BEO, 3581-268547/H.04.06.1327/23.06.1909.

Abdülhamid'in tahttan indirilme fetvasının görüşüldüğü fotoğrafı ile kararı okuyucularına duyurmuştur.⁶⁰ The Evening Star gazetesi ise Sultan II. Abdülhamid'in devrildiğini duyurduğu okuyucularına İstanbul ve Londra merkezli haberlerden II. Abdülhamid sonrasında ülkede yeni bir dönemin başlayacağı yorumuyla belirtmişti.⁶¹ Amerikan kamuoyunda çıkan haberlerde bu değişim karşısında büyük bir memnuniyet duyulduğu anlaşılmaktadır. Sultan Mehmet Reşad'ın tüm topluluklara adaletli olacağı yorumları yapılmıştı.⁶²

ABD Büyükelçisi Leishman, Sultan Mehmet Reşad'ın tahta geçişi ile ilgili bir rapor hazırlamıştı. Raporda II. Abdülhamid'in tahttan indirilme kararının Meşrutiyetin ilanının hemen sonrasında alınmasına karşın, yeni döneme dair tutumları nedeniyle uygulanmadığı ifade edilmiştir. Hareket Ordusu, Yıldız Sarayı'nın enerji kaynaklarını ve lojistiğini tamamen durdurarak onu pasif bir hale getirmişti. Zaten II. Abdülhamid'i tahtan indirmeye kararlı olan Ordu, kent kontrolünü ele aldıktan sonra bu kararı uygulamıştı. Raporda, "Fetva" ile tahttan indirilmesi ve bunun hukuksal yapısı da ele alınmıştır. Son olarak 33 yıl önce böyle bir şeyle karşılaşıldığından bu durumun nasıl olduğu sorusuna da cevap verilmiştir. Temeli Kuran'a dayanan Şer'i hükümlere aykırı gelmesi, kamu düzenini bozması, tebaasını meşru bir sebep olarak öldürmek, zulüm uygulamak, Müslüman toplumu aciz duruma düşürmek, vb. hareketler nedeniyle Şeyhülislam Ziyaeddin imzalı belge ile tahtan indirilmesine karar verilmişti. Karar daha sonra Mecliste kabul edilmişti. Fetva'da II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesinin yanı sıra Mehmet Reşad'ın tahta geçmesi için ikinci bir karar da bulunmaktaydı. Kararın kendisine tebliğ edilmesi üzerine II. Abdülhamid, hayatına ve ailesine bir şey yapılmaması için güvence istemişti. Güvencenin verilmesi üzerine kalan hayatını Çırağan Sarayı'nda geçirmeyi istemiş, bu talebi uygun görülmemiş ve özel bir trenle Selanik'e gönderilmişti. Mehmet Reşad ise kararı son derece sakin karşılamış, tebrikleri kabul etmişti. Bu sırada yeni Sultanı ilan eden 101 pare top atışı yapılmış ve halk yeni Sultan için kutlama yapmıştı.⁶³

Bâb-ı Âlî Baskını

İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1913 yılının başına kadar ülke yönetimini ele geçirmek yerine rejimin koruyucusu rolünü üstlenmişti. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın her geçen gün güçlenmesi üzerine İttihat ve Terakki Cemiyeti, iktidarı

⁶⁰ *New York Tribune*, "Turkish Parliament Which is Expected to Depose The Sultan", April 27, 1909, s. 1.

⁶¹ *The Evening Star*, "Mehammed V is Sultan; Abdulhamid is Deposed", April 27, 1909, s. 1.

⁶² *New York Tribune*, "The Policy of Mehmet, Justice to All Nations-His Perslan Appearance", April 28, 1909, s. 1.

⁶³ FRUS, With the Annual Message of the President Transmitted to Congress December 7, 1909, Document 562, File No: 10044/188, Constantinople, April 28, 1909.

ele almak için askeri darbe planlamıştı. Bunun için Balkan Savaşları'ndan alınan yenilgi sonrasında Hürriyet ve İtilaf Fırkası yanlısı Kamil Paşa Hükümeti'nin Edirne'yi Bulgarlara vereceği söylentisini yaymışlardı. Böylece galeyana gelen halk, Enver Bey ile Talat Bey'in önderliğinde hükümet binasını basmıştı. Tarihe "Bâb-ı Âlî Baskını" olarak geçen bu olay sonrasında İttihat ve Terakki Cemiyeti ülke yönetimine tamamen hâkim olmuştur.⁶⁴

Bâb-ı Âlî Baskını Amerikan kamuoyunda geniş yer bulmuştu. ABD Kongre Arşivi'ndeki gazeteler üzerine yaptığımız incelemeye göre ilk haber The Times Dispatch'a aittir. Yakup Cemil tarafından vurulan Harbiye Nazırı Nazım Paşa'nın fotoğrafının yer aldığı haberde, Enver Bey ile Talat Bey önderliğindeki grubun aniden hükümet binasına girdiği ve bu sırada Nazım Paşa'nın vurularak hayatını kaybettiği belirtilmiştir. Kamil Paşa'nın istifası ile yeni hükümet kurulmuştur.⁶⁵ The Sun gazetesi ise baskını bir "namus" için yapıldığını belirtmiş, baskının önderleri olan Enver Bey ile Talat Bey'in fotoğraflarına yer vermiş ve yeni dönemin liderleri olduğunu ilan etmiştir.⁶⁶ New York Tribune gazetesi ise ilk sayfasında Enver Bey'in büyük bir fotoğrafını vermiş ve "günün adamı" olduğunu belirtmişti. Nazım Paşa'nın öldürüldüğüne dikkat çeken gazeteye göre Edirne'nin (Adrianople) siyaset ile kurtarılacağından ötürü böylesine bir müdahalede bulunulmuştu. Gazete olaylar sonrasında Sultan Mehmet Reşad'ın tahttan indirileceğini yerine Osmanlı Cumhuriyeti'nin ilan edileceğini yazmıştır.⁶⁷ Bâb-ı Âlî Baskını, Amerikan kamuoyunda İngilizcenin yanı sıra farklı Avrupa dillerinde yayın yapan, eyalet ve ulusal basında geniş yer bulmuştur. Basında baskın, Nazım Paşa'nın öldürülmesi nedeniyle cinayet romanlarındaki gibi anlatılmaya çalışılmıştır. Baskında iki önemli figür Enver Bey ile Talat Bey ön plana çıkmış ve Talat Bey, Amerikan kamuoyunda tanınmaya başlarken; Enver Bey ise daha geniş bir kesim tarafından tanınmıştır. Resimlerinin yer aldığı haberlerde övgü dolu cümleler ile anlatılmışlardır.

Bâb-ı Âlî Baskını'nın yaşandığı günlerde Osmanlı Devleti ile ABD arasında kriz yaşanmaktaydı. Balkan Savaşları'nın gergin ortamında ABD'nin Archipelogo-American Steamship Company'ye ait Texas gemisinin İzmir Limanı'ndan ayrıldıktan kısa bir süre sonra Türk torpidoları tarafından yanlışlıkla batırılması sonrasında iki ülke arasında kriz patlak vermişti.⁶⁸

⁶⁴ Bab-ı Ali Baskını hakkında detaylı bilgi için bakınız: Türkgeldi, 2010; Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, Tan Matbaası, İstanbul 1945.

⁶⁵ *The Time Dispatch*, "Coomander of Turkish Army Shot to Death", January 24, 1913, s. 1.

⁶⁶ *The Sun*, "Leaders in Turkey's Revolt For 'Honor'", January 25, 1913, s. 3.

⁶⁷ *New York Tribune*, "Nazım Pacha Died Calling Mob Curs", January 25, 1913, s. 1.

⁶⁸ FRUS, With the Address of the President to Congress December 2, 1913, Document 1659, File No: 367.114M69/117, American Embassy Pera, May 1, 1912.

Geminin batırılması sonrasında Yunan kaptan Osmanlı yetkilileri tarafından gözaltına alınmıştı. Bu durum ABD’de tepkiye neden olmuştu. Geminin Türk torpidoları tarafından değil, dikkat etmediğinden ötürü mayına çarptığının anlaşılmasına karşın kaptanın Türk mahkemeleri yerine ABD mahkemeleri tarafından yargılanması istenilmiştir. Ancak bu durum kabul edilmemişti. Bu krizin etkisi daha devam ederken yeni bir kriz patlamış, Türk yetkililer Balkan Savaşları nedeniyle Amerikalıların bazı malzemelerine askeri amaçla el koymuşlardı.⁶⁹ ABD bu durumun kabul edilmeyeceğini ve el konulacak malzemelerin önceden haber verilmesini, konsoloslar aracılığı ile tespit edilmesi gerektiğini istemişlerdi. Osmanlı Devleti Hariciye Nezareti de bunun bir egemenlik meselesi olduğunu, ülkenin kendi topraklarında savaş halinde ihtiyaç duyduğu malzemelerin teminini sağlamak için böylesine uygulamalara başvurabileceğini belirtmiştir. Uygulamanın kimseden izin alınarak ya da birilerinin gözetiminde yapılmasının egemenlik haklarına uygun düşmediğini ifade etmiştir. Bunun yanı sıra el konulan malzemelerin bedellerinin ödeneceğini belirtmiştir. Bu konuda Bâb-ı Âlî Baskını sonrasında yeni hükümet de önceki ile aynı tutumu sergilemiştir.⁷⁰

Kapitülasyonların Kaldırılması ve İstenmeyen Büyükelçi

İttihat ve Terakki Cemiyeti kendinden önceki durağan dış politikadan vazgeçmişti. Liberal ekonomi modeli üzerinden daha aktif bir dış politika izlemişlerdir. Bu dış politikanın temelinde ekonomik ilerleme gayesi yatmaktaydı. Ancak bu süreçte ülkenin özgürlüğünü sınırlayan kapitülasyonların genişlemesi engellenmeliydi. Tezat oluşturan bu durumda İttihat ve Terakki Cemiyeti yöneticileri ülkelerin kendi aralarında bir mücadeleye girişeceğini ve bu durumda kapitülasyonların bir kenara bırakılacağını düşünmüşlerdi. Bunun için ilgili makamlara büyük devletler ile ilişkisi olan bürokratlar atanmışlardı. Kısa süre sonra ülkenin en önemli kuruluşu olan Ordu bu mücadelenin bir örneği haline gelmişti. Kara Ordusu Alman subaylarınca, donanma İngilizler ve Fransızlar tarafından yeniden düzenlenmekteydi.⁷¹

Osmanlı yöneticilerinin Avrupa Devletleri ile doğal olarak bir çatışma-dost paradigmasında bir denge kurma çabasına karşın ABD’nin böylesine bir

⁶⁹ FRUS, With the Address of the President to Congress December 2, 1913, Document 1697, File No. 367.11/26, Department of State Washington, November 19, 1912. Stephan Lauzan, *Osmanlı'nın Bozgun Yılları*, haz. Seyfettin Ünlü, Beyan Yayınları, İstanbul 1993, s. 21.

⁷⁰ FRUS, With the Address of the President to Congress December 2, 1913, Document 1699, File No. 367.11/127, American Embassy, January 31, 1912. Eklerinde Osmanlı Devleti Hariciye Nezareti’nin cevabına yer verilmiştir.

⁷¹ İlhan Tekeli, “İttihat ve Terakki Döneminde Dış Dünya ve Uygulanan Dış Politika”, *Cumhuriyetin Harcı I Köktenci Modernitenin Doğuşu*, ed. İlhan Tekeli ve Selim İlkin, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul 2010, s. 92-93.

amacı olmadığından dost çizgisinde devam etmiştir. Yeni süreçten fayda gören ülkelerden birisi ABD olmuştur. Kapitülasyonların kaldırılmasına kadar ABD ülkede varlığını güçlendirmiştir. ABD, Osmanlı Devleti topraklarında herhangi bir emelinin olmadığı, temel amacının ülkedeki ekonomik çıkarını arttırma görüntüsündeydi. Ancak bu görüntünün altında misyoner faaliyetleri ülkeye büyük zarar vermekteydi. Özellikle Ermeniler hakkında yapılan yardımlar ve onların yıkıcı faaliyetlerinde en büyük destek yine ABD tarafından sağlanmıştır. Bu çelişkiye karşın İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ABD ilişkileri olabildiğince iyi devam etmiştir. Buna örnek olarak ABD'nin 1908 yılındaki ticaret hacmi 12.729.430 dolar iken 1914 yılında 24.171.596 dolara çıkmıştı.⁷² ABD ticari hacminin yanı sıra ülke karasularında askeri varlığını da arttırmıştı. Bunun bir göstergesi de USS Scorpion gemisinin İstanbul'a gelmesidir. İstanbul limanında istasyon hizmeti verecek gemiye geçiş izni verilmesi ABD nezdinde memnuniyetle karşılanmıştı.⁷³

Yukarıda ifade edildiği üzere özgürlük adımlarının atılması bir başka açıdan da ABD ve kuruluşlarının ülkede daha geniş alanda faaliyet göstermesine neden olmuştur. Bunun bir yansıması Robert Koleji'nde meydana gelmiştir. 1909 yılına kadar devlet erkânının koleje mesafeli olmasına karşın, İkinci Meşrutiyet sonrasında devletin önde gelenlerinin çocuklarının koleji verildiği görülmektedir. Hatta Enver Paşa, Robert Koleji'nin misyoner okulu olduğu iddialarının kulağına gelmesi üzerine koleji denetlemeye gitmiş; denetim sonrasında öylesine memnun kalmıştı ki kardeşi ve oğlunu koleje kaydettirmişti.⁷⁴ İkinci Meşrutiyet sonrasında alınan kararlardan birisi de ABD'ye öğrenci gönderilmesiydi. New York'ta bulunan Columbia Üniversitesi'ne her yıl üç öğrencinin kabul edileceği belirtilmiştir. 1910 yılında yapılan sınavla bu sayı beşe çıkarılmıştı. Ahmet Emin Yalman, Cevat Eyüp, Abdullah Hamdi, Ahmed Şükrü ve Nikola Agnidi sınavı kazanarak ABD'ye gitmeyi hak etmişlerdi. Bu isimlerden Cevat Eyüp, Petrol Araştırma Müdürlüğü; Abdullah Hamdi, Elektrik Etüt Genel Müdürlüğü ve Ahmet Şükrü, Akademisyen; Ahmet Emin Yalman ise öncesinde olduğu gibi gazetecilik görevine devam edecekti.⁷⁵

⁷² Leland James Gordon, *Amerikan Relations with Turkey, 1830-1930: An Economic Interpretation*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1932, s. 58-60.

⁷³ FRUS, With the Annual Message of the President Transmitted to Congress December 8, 1908; Document 710, File No: 10044/88, Washington, October 21, 1908.

FRUS, With the Annual Message of the President Transmitted to Congress December 8, 1908; Document 711, File No: 10044/87, Constantinople, October 21, 1908.

FRUS, With the Annual Message of the President Transmitted to Congress December 8, 1908; Document 712, File No: 10044/87, Constantinople, October 26, 1908.

⁷⁴ E. Evrim Şencan Gürünca, "Robert Koleji'de Okuyan Türk Öğrencilerin Sosyal Arka Planları (1863-1971)", *Yakın Dönemi Türkiye Araştırmaları*, C.17, S. 33, 2018, s. 42.

⁷⁵ Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, 1888-1922*, C. 1, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul 1997, s. 129-130; Osmanlı Devleti Arşivi'nde bu isimlerin

İki ülke arasında bu süreçteki en büyük sorun kapitülasyonların kaldırılmasıydı. Kapitülasyonların varlığı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ana hedeflerinden birisiydi. Kapitülasyonların ülkeye getirdiği zararın farkında olan İttihat ve Terakki Cemiyeti bu duruma bir an önce son vermek istiyorlardı. Clair Price'ın tespitinde olduğu gibi Batılı okullar, Batılı tüccarlar, Batılı misyonerler ve benzerleri kapitülasyonları arkalarına alıp işlerini bildikleri gibi yürütecekleri özgür bir ortam bulmuşlardı.⁷⁶ Kamil Paşa'nın 16 Ağustos 1908 tarihli hükümet politikasında da kapitülasyonların kaldırılması yer almıştı. Ancak bu adım son derece zordu. Büyük Güçler, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bu adımını fark ettiğinden ötürü elinden geldiğince bu kararın alınmasına engel olmuşlardı.⁷⁷

Osmanlı Devleti aradığı fırsatı Birinci Dünya Savaşı'nın hemen başında bulmuştu. ABD Büyükelçisi Ahmet Rüstem Bey'in 10 Eylül 1914 tarihinde ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği belgede, egemenliklerini kısıtlayan kapitülasyonların 1 Ekim 1914 tarihi itibarıyla tek taraflı olarak kaldırıldığını, uluslararası hukuk ilkeleri uyarınca işlemlerin devam edeceğini belirtmiştir.⁷⁸ Kararın daha detaylı hali Osmanlı Devleti Hariciye Nezareti tarafından ABD Büyükelçiliğine gönderilmişti. Karar karşısında ABD Büyükelçisi Henry Morgenthau tepkiliydi. Dâhiliye Nazırı ile yaptığı görüşmede kararın kabul edilemeyeceğini belirtmişti. Büyükelçi Morgenthau, Osmanlı yönetiminin bu konuda son derece kararlı olduğunu, halkın gösteriler ile kararı kutladığını, İtalyan elçisi aracılığı ile Büyük Güçlerin tepkilerinin Sadrazam tarafından önemsenmediğine tanık olmuştu.⁷⁹

Büyükelçi Morgenthau'nun beklediği cevap 16 Eylül 1914 tarihinde gelmişti. ABD Dışişleri Bakanı William Jennings Bryan, kapitülasyonların kaldırılmasını hükümet olarak kabul etmediklerini ve bu konuda Büyükelçi

sınav süreci ve ABD'ye gönderilmeleri hakkında yazışmalar; BOA, Maarif Nezareti Mektubî Kalemi (MF.MKT.), 1157-32, H.20.07.1328/01.04.1910; BOA, Hariciye Nezareti İdare Evrakı (HR.İD.), 1390-2, M.24.02.1910; BOA, MF.MKT., 1163-32, H.25.10.1328/30.10.1910; BOA, HR.İD., 1390-3, M.15.04.1910; Sınavda başarılı olan beş kişinin gönderilme kararı sonrasında bu isimlerin yanından gitmek için başka isimler girişimlerde bulunmuştur. İsak Nedon Efendi isimli birisi oğlu Sami Nedon'un bu isimlerle beraber gönderilmesi için ABD Büyükelçiliği ve Dersaadet'te bazı girişimlerde bulunmuştur. BOA, MF.MKT., 1152-11, H.25.04.1328/06.05.1910.

⁷⁶ Clair Price, *Türkiye'nin Yeniden Doğuşu*, çev. Bilal Çölgeçen, İkarus Yayınları, İstanbul 2008; Ramsour, 2001, s. 37 ve 84.

⁷⁷ Ahmad, 2007, s. 40, 86-88.

⁷⁸ FRUS, With the Address of the President to Congress December 8, 1914, Document 1837, File No: 711.673/33, Ottoman Embassy, Washington, September 10, 1914.

⁷⁹ FRUS, With the Address of the President to Congress December 8, 1914, Document 1839, File No: 711.673/49, American Embassy, Constantinople, September 11, 1914.

Morgenthau'nun tüm girişimleri yapması bildirilmişti.⁸⁰ Bakan Bryan, Osmanlı Büyükelçiliği'ne gönderdiği telgrafta kapitülasyonların tek taraflı kaldırıldığını ve bu kararı kabul etmediklerini ifade etmiştir.⁸¹ Büyükelçi Ahmet Rüstem Bey ise ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği cevap yazısında bu kararın ülke egemenliği üzerindeki kısıtlamanın kaldırılması için alındığını belirtmiştir. Bu nedenle Osmanlı Devleti kendi üzerindeki bu baskıyı kaldırmada haklı ve yetkili olduğunu ifade etmiştir.⁸²

Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonlar kararı sonrasında ABD Hükümetinin tepkisi sonucu değiştirmemişti. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin savunduğu en önemli konulardan birisi olan kapitülasyonların kaldırılmasındaki kararlılık ve Birinci Dünya Savaşı ortamı nedeniyle yapılacak çok bir şey yoktu. Osmanlı Devleti ile ABD arasındaki bu en önemli kriz beraberinde önemli bir diplomatik krizi de doğurmuştur.⁸³ ABD'ye ilk defa Büyükelçi sıfatıyla atanan Ahmet Rüstem Bey, ülkedeki Türk karşıtlığı konusunda büyük çaba göstermiş ve basına sık sık demeç vermiştir. Evening Star gazetesinin 8 Eylül 1914 tarihli sayısında Türklerin Ermenilere katliam uyguladığı iddialarını yalanlarken, ABD'nin siyahilere ve Filipinler'de uyguladığı Water Cure denen işkenceleri uyguladığını ifade etmesi, ABD Başkanı Woodrow Wilson'un tepkisini çekmiş ve istenmeyen adam ilan edilmesini (persona non grata) istemiştir. Bakan Bryan, Başkan Wilson'u kararından vazgeçirmiş; Büyükelçi Ahmet Rüstem Bey ile görüşmüştü. Görüşmede Büyükelçi Ahmet Rüstem Bey özür dileme talebini reddetmişti. Ahmet Rüstem Bey, cevap yazısında ABD'de Türklere karşı yürütülen propagandayı dile getirerek, değerlerine sahip çıktığını ve bu değerleri diplomatik kuralları çiğneme pahasına da olsa savunacağını ifade etmişti.⁸⁴ Açıklamalar ABD'de tepkiye neden olmuştu. Dışişleri Bakanlığı Danışmanı Robert Lansing, ABD Dışişleri Bakanı Bryan'a gönderdiği mektupta Ahmet Rüstem Bey'in açıklamalarının

⁸⁰ FRUS, With the Address of the President to Congress December 8, 1914, Document 1840, File No: 711.673/62a, Department of State, Washington, September 16, 1914.

⁸¹ FRUS, With the Address of the President to Congress December 8, 1914, Document 1841, File No: 711.673/33, Department of State, Washington, September 16, 1914.

⁸² FRUS, With the Address of the President to Congress December 8, 1914, Document 1842, File No: 711.673/40, Ottoman Embassy, Washington, September 17, 1914.

⁸³ Mine Erol eserinde Ahmet Rüstem Bey krizini ABD Dışişleri Bakanlığı arşivi belgelerine dayalı olarak ele almıştır. Araştırmada konu bütünlüğü nedeniyle ilgili arşiv yeniden gözden geçirilerek ele alınmıştır. Mine Erol, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerika Büyük Elçisi A. Rüstem Bey*, Basım Yeri Belirtilmemiş, Ankara 1973.

⁸⁴ FRUS, The Lansing Papers, 1914-1920, Vol. I, Document 54, File No: 701.6711/88, Washington, September 12, 1914; Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 502,23185,101175,4/12.09.1914.

kabul edilemeyeceğini ve derhal ülkeyi terk etmesi gerektiğini belirtmiştir.⁸⁵ Dışişleri Bakanı Bryan, ABD Başkanı Woodrow Wilson ile Danışman Robert Lansing'den, Ahmet Rüstem Bey'i istenmeyen büyükelçi olarak ilan etmeden önce iki ülke ilişkilerinin hassasiyeti nedeniyle yeni bir şans verilmesini istemişti.⁸⁶ Başkan Wilson, Lansing ile bir görüşme yaparak durumu ele almış ve Ahmet Rüstem Bey'e bir mektup yazılmasına karar vermişti.⁸⁷ Lansing, Başkan Wilson ile görüşmesi sonrasında Ahmet Rüstem Bey'e bir mektup göndermişti. Diplomatik üslubun dışında bir dille kaleme alınan mektupta kısaca kamuoyunda yer alan ifadelerinin yanlış olduğunu ve bu durumda üzüntü duyulmasını belirtmesi koşuluyla ülkede kalmasına izin verileceğini, bunun dışında istenmeyen isim ilan edileceğini belirtmişti.⁸⁸ Ahmet Rüstem Bey mektuba bir gün sonra verdiği cevapta, böylesine bir açıklama yapmayacağını ve istenmeyen adam ilan edileceğinden ötürü iki haftaya kadar ülkeden ayrılacağını kısa bir mesaj ile belirtmiştir.⁸⁹

Ahmet Rüstem Bey, Sadrazam Sait Halim Paşa'ya gönderdiği bir telgraf ile ABD'den neden ayrılması gerektiğini belirtmiştir. ABD'deki Türklere karşı yürütülen propagandaya dikkat çekmiştir. Sait Halim Paşa cevabında ülkeye dönene kadar herhangi bir girişimde bulunmamasını istemiştir. Ahmet Rüstem Bey bir sonraki telgrafında ülkeye dönüş tarihlerini belirtmiş, muhtemel bir suikast tehlikesi olabileceğinden ötürü bu tarihlerde orada olmaması durumunda akıbetinin araştırılmasını istemiştir.⁹⁰ Ahmet Rüstem Bey ülkeye döndükten sonra Osmanlı Devleti de olayın büyütülmesini istememiş ve yeni bir Büyükelçi atamıştır. Ahmet Rüstem Bey meselesi Osmanlı Devleti nezdine kapatılmaya çalışılsa da ABD'de uzun süre hatırlanmıştır. Bir Büyükelçinin böylesine açıklamalar yapması konusunda tepkiler yıllar sonra bile ortaya çıkmıştır.⁹¹ Buna örnek olarak Ahmet Rüstem Bey'in ölümü sonrasında The New York Times gazetesinde yayınlanan makalede, bir Büyükelçinin yetkisini aşarak ülke meseleleri hakkında

⁸⁵ FRUS, The Lansing Papers, 1914–1920, Vol. I, Document 54, File No: 701.6711/88, Washington, September 12, 1914.

⁸⁶ FRUS, The Lansing Papers, 1914–1920, Vol. I, Document 56, File No: 701.6711/103 1/2, Washington, September 16, 1914.

⁸⁷ FRUS, The Lansing Papers, 1914–1920, Vol. I, Document 57, File No: 701.6711/104 1/2, Washington, September 17, 1914.

⁸⁸ FRUS, The Lansing Papers, 1914–1920, Vol. I, Document 58, File No: 701.6711/88, Washington, September 19, 1914.

⁸⁹ FRUS, The Lansing Papers, 1914–1920, Vol. I, Document 59, File No. 701.6711/94, Washington, September 20, 1914.

⁹⁰ Erol, 1973, s. 40-41.

⁹¹ Mine Erol bu konuda 1919 yılındaki yazışmalara yer vermektedir. Erol, 1973, s. 43-44.

açıklamalar yapmasının kabul edilemeyeceğini ve Başkan Wilson'un tepkisinin yerinde olduğu belirtilmiştir.⁹²

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na Katılması

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na önce tarafsız kalmış, ardından İttifak Güçleri nezdinde katılmıştır. Bu kısımda Osmanlı Devleti'nin bu kararı almasının ABD'de nasıl değerlendirildiği ele alınmaktadır. Osmanlı Devleti, savaşa katılacağı bilgisini gizli tutmaktaydı. ABD Büyükelçisi Morgenthau'nun ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta İstanbul'daki Fransız ve İngiliz Büyükelçilerinin ülkeyi terk etmek için gerekli hazırlıklar yaptıklarını ve Almanya'nın Osmanlı Devleti'nin savaşa katılması için ikna etmeye çok yakın olduğu bilgisini edinmişti. Buna karşın Büyükelçi Morgenthau görüştüğü Türk yetkililer, tarafsız oldukları konusunda kesin konuşmuşlardı.⁹³ Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na katılacağı ile ilgili olarak ABD, Avrupa'daki diğer temsilcilerinden de bilgi almaktaydı. ABD'nin Almanya Büyükelçisi Gerard, 12 Ekim 1914 tarihinde gönderdiği telgrafta Osmanlı Devleti'nin Almanya yanında savaşa katılacağını ve Goeben ile Breslau'nun Osmanlı Devleti tarafından satın alınarak isimlerinin Midilli ve Yavuz olarak değiştirilerek Karadeniz'deki Rus donanmasına saldıracağını bildirmişti.⁹⁴

ABD, Avrupa Savaşı olarak değerlendirdiği Birinci Dünya Savaşı'nın başında tarafsızlığını ilan etmişti. Ancak Osmanlı Devleti'nin savaş kararı ile yakından ilgilenmekteydi. İngiltere'nin de etkisiyle ülkedeki vatandaşlarını korumak gerekçesi ile ülke karasularında askeri varlığını artırmaya çalışmıştı. Osmanlı Devleti'nin ABD ilişkilerinde son derece hassas davranmasına karşın Ahmet Rüstem Bey'in belirttiği gibi ülkedeki Türk düşmanlığı öylesine hat safhaya ulaşmıştı ki, Yunanistan'ın sipariş ettiği iki zırhlı, Haziran 1914'te Türkiye'nin tepkilerine karşın teslim edilmişti.⁹⁵

Osmanlı Devleti ile Almanya arasındaki İttifak görüşmeleri 2 Ağustos 1914 tarihinde tamamlanmıştı. Bu sırada Akdeniz'de bulunan Almanya'nın iki önemli gemisi Goeben ve Breslau'ya verilen emir ile derhal İstanbul'a doğru yol almaları istenmişti. Akdeniz'deki güçlü İngiliz donanmasına

⁹² Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, 502,23185,101155,1/01.10.1934.

⁹³ FRUS, 1914, Supplement, The World War, Document 227, File No. 763.72/1124, American Embassy, Constantinople, October 24, 1914; Morgenthau, *Ambassador Morgenthau's Story*, s. 123-124.

⁹⁴ FRUS, 1914, Supplement, The World War, Document 222, File No. 763.72/1090, American Embassy, Berlin, October 12, 1914.

⁹⁵ Mine Erol, *Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Amerika'nın Türkiye'ye Karşı Tutumu*, Bilgi Basımevi, Ankara 1976, s. 11, 14-15,33.

yakalanmadan İstanbul'a gelmek öncesinde kovalamaca yaşanmıştı. İlk temasta iki ülkenin birbirlerine savaş ilan etmemesi nedeniyle herhangi bir olay yaşanmamıştı. Ancak o gece İngiltere'nin Almanya'ya savaş ilan etmesi ile Akdeniz'de kovalamaca yaşanmıştı. İngiliz gemilerinin bir türlü yakalayamadığı her iki gemi de İstanbul'a ulaşmıştı. Goeben ve Breslau'nun İstanbul'a ulaşması kentte heyecana ve gerginliğe neden olmuştu. Osmanlı Devleti'nin halen tarafsız olmasına karşın gemilerin İstanbul'da olması İngiliz, Fransız ve Rus büyükelçiler tarafından tepkiyle karşılanırken, Alman yanlısı basın tarafından memnuniyetle karşılandığı gibi İngiltere aleyhinde yazılar da artmıştı.⁹⁶

Büyükelçi Morgenthau 29 Ekim 1914 tarihinde ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta, İngiltere Büyükelçiliği'nden edindiği bilgiye göre Odesa limanında aralarında Fransız gemisinin de bulunduğu Rus gemileri saldırıya uğramış ve kayıplar vermişlerdi. Bu saldırıyı gerçekleştirenlerin ise Türk gemileri olduğu yönünde bilgi edinmişti. Konu ile ilgili Dâhiliye Nezareti'nden bilgi alamamıştı.⁹⁷ Büyükelçi Morgenthau'nun bir gün sonra gönderdiği telgraftan anlaşıldığı üzere saldırının kim tarafından neden yapıldığı konusunda net bir bilgi yoktu. İngiltere, Fransa ve Rusya Büyükelçileri ülkeyi terk etme kararı alırken, Osmanlı yönetiminde bu konuda net bir bilgi yoktu.⁹⁸ Osmanlı yönetimi büyükelçilerin ülkeden ayrılma izinlerini vermemesini üzerine İtalya Büyükelçisi ve Büyükelçi Morgenthau aracı olmuş ve Dâhiliye Nezareti'ne gitmişlerdi. Dâhiliye Nazırı bombalamanın doğru olduğunu belirterek, ısrarlar karşısında büyükelçilere gerekli izinlerin verileceğini ve güvenliklerini garanti etmiştir.⁹⁹ Büyükelçi Morgenthau'nun iddiasına göre Dâhiliye Nazırı 31 Ekim 1914 tarihinde aracı olarak Rus büyükelçi ile görüşmesini ve hangi eylem ile özrünü Rus hükümetini yatıştıracağını öğrenmesini istemişti. Rus büyükelçi ise ülkedeki tüm Alman subayların derhal görevden alınmasının hükümetini sakinleştireceğini iletmış, bunun derhal yapılması gerektiğini, akşam saat yedide ülkeden ayrılacağını belirtmişti. Büyükelçi Morgenthau ise cevabı Dâhiliye Nazırı'na iletmışti.¹⁰⁰ Büyükelçilerin ülkeyi terk etmesi bu adımın

⁹⁶ FRUS, 1914, Supplement, The World War, Document 225, File No. 867.00/692, American Embassy, Constantinople, October 19, 1914; Morgenthau, *Ambassador Morgenthau's Story*, s. 68-81.

⁹⁷ FRUS, 1914, Supplement, The World War, Document 236, File No. 763.72/1148, American Embassy, Constantinople, October 29, 1914.

⁹⁸ FRUS, 1914, Supplement, The World War, Document 238, File No. 763.72/1152, American Embassy, Constantinople, October 30, 1914.

⁹⁹ FRUS, 1914, Supplement, The World War, Document 239, File No. 763.72/1156, American Embassy, Constantinople, October 30, 1914.

¹⁰⁰ FRUS, 1914, Supplement, The World War, Document 240, File No. 763.72/1158, American Embassy, Constantinople, October 31, 1914.

başarılı olmadığını göstermektedir. İngiltere Büyükelçisi gitmeden hemen önce Büyükelçi Morgenthau ile görüşerek Osmanlı Devleti ilişkilerinin ABD Büyükelçiliği nezdinde yürütülmesini istemişti. Büyükelçi Morgenthau ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta İngilizlerin İzmir yakınında iki Türk gemisini batırdığını, Rusların da Erzurum yakınlarına sınır geçtiğini belirtmişti.¹⁰¹ İngiltere'nin Osmanlı Büyükelçisi de 3 Kasım 1914 tarihinde ülkeyi terk etmiş, ilişkilerin yürütülmesi için İngiltere'nin ABD Büyükelçisi yetkilendirilmişti.¹⁰²

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na katılması sonrasında Büyükelçi Morgenthau sürece ilişkin bir rapor hazırlamıştı. Raporunda Osmanlı Devleti'nin savaşa giriş sürecinde bazı bakanların savaşa girmeye karşı olduklarından ötürü istifa ettiklerini, istifa edenlerin yerine İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne sıkı bir şekilde bağlı isimlerin getirildiğini ifade etmiştir. Bu süreçte Enver, Talat ve Cemal Paşaların adlarının ön plana çıktığını belirtmiştir. Bunun yanı sıra bu süreçte Enver ve Talat Paşa ile sık sık görüştiklerini ve bu görüşmelerde gelişmeler karşısında fikirlerinin sorulduğunu, kendisi de fikirlerini açık bir şekilde belirttiğine yer vermiştir.¹⁰³

Sonuç

İkinci Meşrutiyet ilan edildiğinde ABD, Osmanlı Devleti topraklarında diplomatik, ticari ve misyoner varlığı ile güçlü bir ağ kurmuştu. Bu nedenle çıkarları doğrultusunda ülkedeki gelişmeleri yakından takip etmiştir. Her ne kadar ülkedeki Amerikan varlığına büyük kolaylıklar sağlanmışsa da Osmanlı Devleti yönetiminde özellikle Amerikan kurumlarına mesafeli bir duruş hâkimdi. İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesi Amerikan kamuoyunda memnuniyet ile karşılanırken, ABD Hükümeti tarafından da memnuniyet verici bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. İkinci Meşrutiyet'in ilanı sonrasında yayınlanan kutlama ve Mebusan Meclisi'nin açılışı dolayısıyla tebrik mesajı bunun bir örneğidir. Aynı zamanda iki ülke arasındaki diplomatik temsilcilik elçilik seviyesinden büyükelçilik seviyesine çıkmıştır.

İkinci Meşrutiyet, Sultan II. Abdülhamid zamanında uygulanan yasakların birçoğunu kaldırmıştı. Yeni dönem özgürlükleri ABD'nin ülkedeki varlığını da güçlendirmişti. Amerikan misyonerlik faaliyetleri yeni dönemle hızlanmıştı. Başta Ermeniler olmak üzere ülkedeki Gayrimüslimlere yönelik

¹⁰¹ FRUS, 1914, Supplement, The World War, Document 242, File No. 763.72/1160, American Embassy, Constantinople, November 1, 1914.

¹⁰² FRUS, 1914, Supplement, The World War, Document 243, File No. 763.72/1173, American Embassy, London, November 5, 1914.

¹⁰³ FRUS, 1914, Supplement, The World War, Document 258, File No. 763.72/1270, American Embassy, Constantinople, November 7, 1914.

faaliyetleri, kapitülasyonların getirdiği ayrıcalıklar ile kısa süre sonra büyük sorunlara neden olmuştur.

Yeni dönemde Amerikan kamuoyunda tartışılan en önemli konulardan birisi de Sultan II. Abdülhamid'in durumuydu. Tahta kalıp kalmayacağı konusunda tartışmalar mevcuttu. Bu durum resmi yazışmalara da yansımıştı. ABD'ye göre ilk fırsatta II. Abdülhamid tahttan indirilecekti. Amerikan kamuoyu bunu bir geçiş süreci olarak değerlendirmişti. 31 Mart Olayı öncesinde de açık açık Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirileceği hem Amerikan basınında hem de ABD Hükümeti tarafından öngörülmekteydi. Bu nedenle onun tahttan indirilmesi sakın bir şekilde karşılandı. Bu süre zarfında ABD Büyükelçisinin en büyük rahatsızlığı ülkede asayiş sorunuydu. İkinci Meşrutiyet sonrasında kısa süreliğinde ülkeye sükûnet hâkim olsa da bu hava kısa süre sonra dağılmıştı. 31 Mart Olayı da bu kaygının en üst seviyeye çıktığı bir dönemdir. Her ne kadar yabancılara yönelik bir durum olmasa da kaygıyla karşılanmıştı. 31 Mart Olayı gölgesinde ortaya çıkan Adana İğtişası (Karışıklığı) yeni yönetimle ABD arasındaki ilk krizdi. Olaylarda iki Amerikalı hayatını kaybetmiş ve iletişim sorunları nedeniyle kaygıya neden olmuştur. Bu süre zarfında Amerikan basınında Türk ve Osmanlı aleyhi haberler yoğun olarak görülmektedir. İngiltere ve Fransa'nın askeri gemileri göndermesi, Osmanlı Devleti'nin hayatını kaybeden yabancılara tazminat ödeyeceğini belirtmesi tepkileri azaltmıştı.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ülke idaresini ele aldığı Bâb-ı Âlî Baskını'na Amerikan kamuoyunun geniş yer ayırmıştır. Ülke yönetimini darbe ile ele geçiren Enver Bey ve Talat Bey, ülke basınında geniş yer bulmuşlardır. İkinci Meşrutiyet ilanı ile Amerikan kamuoyunda tanınan Enver Bey'in yanı sıra Talat Bey de tanınır hale gelmiştir. Bunun yanı sıra baskın, hikâyesi ile verilirken Enver Bey ve Talat Bey bu hikâyenin ana karakterleri olarak belirtilmiştir. Bâb-ı Âlî Baskını'nın diplomatik yazışmalarda yer almaması ise son derece dikkat çekicidir. Bu sırada ABD yönetimi İzmir'de batırılan gemi ile Balkan Savaşları gerekçesiyle bazı Amerikan mallarına el konulması ile ilgilenmekteydi. Osmanlı Devleti'nin her iki krizde de geri adım atmaması, ABD'deki Türk karşıtlığını tetiklemişti.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde kendini iyiden iyiye belli eden Amerikan kamuoyundaki Türk düşmanlığı, Woodrow Wilson'un ABD Başkanı seçilmesiyle ülke yönetiminde de görünür olmuştur. Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları kaldırma kararı iki ülke ilişkilerini gerginleştirmiş, Büyükelçi Ahmet Rüstem Bey'in açıklamaları ve istenmeyen adam ilan edilmesi karşısında Osmanlı Devleti yumuşak tutum ile ilişkilerin iyice gerginleşmesini önlemişti. Bu süreçte ülkedeki Amerikan vatandaşlarının güvenliği gerekçesi ile askeri varlığını artırma çabası Osmanlı Devleti

tarafından tepkiyle karşılanmıştı. İngiltere'nin de teşviki ile Osmanlı Devleti'ne düşmanca bir tutumla yaklaşan ABD, Osmanlı Devleti'nin savaşa katılma kararını da İstanbul'daki Büyükelçisinden değil Berlin'deki Büyükelçisinden edinmişti. İki ülke ilişkilerinin gergin bir seyirde devam etmesine karşın ABD'de tanınmış Türk düşmanlarından Büyükelçi Morgenthau, İttihat ve Terakki Cemiyeti ileri gelenleri ile yakın bir dostluk ilişkisi yürütmekteydi. Osmanlı Devleti savaşa katılma kararı aldığı anda İttihat ve Terakki Cemiyeti, Amerika kamuoyunda İkinci Meşrutiyet'i ilan eden hürriyet kahramanları imajından çok uzaktaydılar.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâbiâli Evrak Odası Evrakı (BEO)

Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemi (DH.MKT.)

Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Evrakı (HR. HMŞ.İŞO)

Hariciye Nezareti İdare Evrakı (HR.İD..)

Hariciye Nezareti Mütenevvia Kısmı Evrakı (HR.MTV.)

Hariciye Tahrirat (HR.TH..)

İrade Hariciye (İ..HR..)

İrade Hususi (İ..HUS.)

Maarif Nezareti Mektubî Kalemi (MF.MKT.)

Yıldız Sadaret Hususi Evrakı (Y..A..HUS.)

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi

The Foreign Relations of the United States/Amerika Birleşik Devletleri Dış İlişkileri (FRUS)

1958–1960, East Asia-Pacific Region; Cambodia; Laos, Vol. XVI.

1964–1968, Vol. I, Vietnam, 1964.

The Lansing Papers, 1914–1920, Vol. I.

With the Address of the President to Congress December 2, 1913.

With the Address of the President to Congress December 8, 1914.

With the Annual Message of the President Transmitted to Congress December 7, 1909.

With the Annual Message of the President Transmitted to Congress December 8, 1908.

1914, Supplement, The World War,

Sürelî Yayınlar

Los Angeles Herald (Amerika Birleşik Devletleri)

New York Tribune

The Evening Star

The Evening Statesman

The New York Times

The Spokane Press

The Sun

The Time Dispatch

The Washington Times

Araştırma ve İnceleme Eserleri

Ahmad, F. (2007). *İttihat ve Terakki 1908-1914*, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Akşin, S. (1970). *31 Mart Olayı*, Ankara Üniversitesi Siyasi Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara.

Alkan, A. T. (1997). *Sıradışı Bir Jön Türk Ubeydullah Efendi'nin Amerika Hatıraları*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Asaf, M. (2002). *1909 Adana Ermeni Olayları ve Anılarım*, haz. İsmet Parmaksızoğlu, TTK, Ankara.

Avaner, T. (2019). "Jovens Turcos: Brezilya'nın Jön Türkleri", *Türk Yurdu Dergisi*, C.39, S.380, s. 65-70.

Cemal Paşa (2010). *Anılarım 1913-1922*, haz. Fahri Parin, Paraf Yayınları, İstanbul.

Erol, M. (1976). *Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Amerika'nın Türkiye'ye Karşı Tutumu*, Bilgi Basımevi, Ankara.

Erol, M. (1973). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerika Büyük Elçisi A. Rüstem Bey*, Basım Yeri Belirtilmemiş, Ankara.

Gordon, L. J. (1932). *Amerikan Relations with Turkey, 1830-1930: An Economic Interpretation*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia.

- Güneş, İ. (1997). *Türk Parlamento Tarihi Meşrutiyete Geçiş Süreci I. ve II. Meşrutiyet*, C 2, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara.
- Gürtunca, E. E. Ş. (2018). “Robert Kolej’de Okuyan Türk Öğrencilerin Sosyal Arka Planları (1863-1971)”, *Yakın Dönemi Türkiye Araştırmaları*, C.17, S.33, s. 29-64.
- Hanioğlu, M. Ş. (1995). “Enver Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 11.
- Hanioğlu, M. Ş. (2001). “Jön Türkler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 23.
- Kuran, A. B. (1945). *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, Tan Matbaası, İstanbul.
- Lauzan, S. (1993). *Osmanlı'nın Bozgun Yılları*, haz. Seyfettin Ünlü, Beyan Yayınları, İstanbul.
- Lowry, H. W. (1991). *Büyükelçi Morgenthau'nun Öyküsünün Perde Arkası*, çev. Belkıs Torfilli, İsis Yayıncılık, İstanbul.
- Mardin, Ş. (1992). *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri (1895-1908)*, C. 2, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Olgun, K. (2012). “Osmanlı Meclis-i Mebusanı’nda Ara Seçimler (1908-1912 Dönemi)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XXVIII, S. 82, s. 1-24.
- Price, C. (2008). *Türkiye'nin Yeniden Doğuşu*, çev. Bilal Çölgeçen, İkarus Yayınları, İstanbul.
- Ramsour, E. E. (2001). *Genç Türkler ve İttihat Terakki 1908 İhtilalinin Hazırlık Dönemi*, çev. Hacasan Yüncü, Kayıhan Yayınevi, İstanbul.
- Sarınay, Y. ve Karacakaya, R. (2012). *1909 Adana Ermeni Olayları*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul.
- Scheele, H. Z. (1995). “Prelude to the Presidency: An Examination of the Gerald R. Ford-Charles A. Halleck House Minority Leadership Contest”, *Presidential Studies Quarterly*, V. 25, N. 4, p. 767-785.
- Sonyel, S. R. (1987). “İngiliz Gizli Belgelerine Göre Adana’da Vuku Bulan Türk-Ermeni Olayları (Temmuz 1908,-Aralık 1909)”, *Belleten*, C. 51, S. 201, s. 1241-1290.
- Talat Paşa (1986). *Talat Paşa'nın Anıları*, haz. Alpay Kabacalı, Say Yayınları, İstanbul.
- Tekeli, İ. (2010). “İttihat ve Terakki Döneminde Dış Dünya ve Uygulanan Dış Politika”, *Cumhuriyetin Harcı I Köktenci Modernitenin Doğuşu*, İlhan Tekeli, ed. Selim İkin, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul, s. 79-106.
- Temo, İ. (1987). *İbrahim Temo'nun İttihat ve Terakki Anıları*, Arba Yayınları, İstanbul.

Tunaya, T. Z. (1952). *Türkiye’de Siyasal Partiler, 1908-1918*, C. 1, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.

Türkgeldi, A. F. (2010). *Görüp İşittiklerim*, TTK, Ankara.

Türkmen, Z. (1997). “Hareket Ordusu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 16.

Unat, F. R. (haz.) (2014). *İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi*, TTK, Ankara.

Yalman, A. E. (1997). *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, 1888-1922*, C. 1, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul.

